Yhdenvertaisuutta digitalisaatiossa ja tekoälyn käytössä on vahvistettava

Hallitusohjelmakirjaus: Vahvistetaan yhdenvertaisuutta ja syrjimättömyyttä tekoälyn ja algoritmisten järjestelmien käytössä säätämällä yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi velvoittavaksi kaikissa julkisen sektorin tekoälyhankkeissa ja -hankinnoissa.

Tausta: Tekoälyn ja automatisoidun päätöksenteon käyttö julkisella sektorilla kasvaa nopeasti. Kehitys voi parantaa palvelujen tehokkuutta ja saavutettavuutta, mutta siihen liittyy myös merkittäviä yhdenvertaisuusriskejä. Algoritmiset järjestelmät voivat vahvistaa syrjiviä rakenteita esimerkiksi rekrytoinnissa, etuuksien valvonnassa sekä palveluja ja ihmisten oikeuksia koskevassa päätöksenteossa. Nykyiset arviointikäytännöt ovat hajanaisia, minkä vuoksi syrjivät vaikutukset voidaan havaita vasta järjestelmän käyttöönoton jälkeen tai ne voivat jäädä tunnistamatta.

Perusteluosa: Yhdenvertaisuuslainsäädäntö velvoittaa viranomaisia edistämään yhdenvertaisuutta myös tekoälyn käytössä, mutta toimeenpano vaihtelee. Ilman järjestelmällistä ennakkoarviointia ja seurantaa tekoäly voi lisätä syrjintää ja eriarvoisuutta etenkin haavoittuvassa asemassa olevien kohdalla. Arvioinnin tulee kattaa järjestelmän koko elinkaari suunnittelusta ja hankinnasta käyttöönottoon ja seurantaan. Viranomaisten on varmistettava, etteivät ne hanki tai käytä syrjiviä järjestelmiä myöskään ulkoisilta toimittajilta. Arvioinnissa on kuultava niitä ihmisryhmiä ja järjestöjä, joihin järjestelmän käyttö voi vaikuttaa.

EU:n tekoälyasetus asettaa velvoitteita erityisesti korkean riskin järjestelmille, mutta yhdenvertaisuuden turvaaminen edellyttää kansallista sääntelyä, ohjausta ja valvontaa, sekä vahvaa viranomaisyhteistyötä. Valvontaan on turvattava riittävät resurssit yhdenvertaisuusvaltuutetulle ja muille perusoikeuksia valvoville viranomaisille. Samalla on huolehdittava palvelujen saavutettavuudesta ja vaihtoehtoisista asiointikanavista.

Vaikutusarvio: Tavoitteen toteutuminen ehkäisisi syrjintää, parantaisi oikeussuojaa ja vahvistaisi luottamusta julkiseen hallintoon. Se turvaisi etenkin niiden ihmisten asemaa, joiden mahdollisuudet käyttää digitaalisia palveluja tai valvoa oikeuksiaan ovat muita heikommat. Vastuullisesti käytetty tekoäly voisi myös auttaa tunnistamaan palvelujen ja päätöksenteon epäkohtia ja edistämään yhdenvertaisuutta.

Kustannukset: Kustannuksia syntyisi arviointimenetelmien käyttöönotosta, osaamisen kehittämisestä ja valvonnan vahvistamisesta. Kun arviointi liitetään osaksi järjestelmien suunnittelua ja hankintaa, ongelmiin voidaan puuttua ennakolta. Pitkällä aikavälillä tämä vähentää syrjinnästä aiheutuvia inhimillisiä ja taloudellisia kustannuksia sekä korjaavien toimien tarvetta.